

## A KODIFIKÁCIÓ ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA AZ ÚJ HELYESÍRÁSI SZABÁLYZAT TÜKRÉBEN

A nyelvi tervezés (language planning) fogalma már több mint fél évszázados múltra tekint vissza a nemzetközi szakirodalomban. Fishman szerint első ízben Haugen alkalmazta még 1959-ben, majd egy évtizeddel később már bővebb elméleti háttérrel támogatta meg. Ezzel az azóta közkeletűvé vált kifejezéssel a korábbi *nyelvművelés* terminust kívánta felváltani („language planning [...] commonly known as language cultivation” [Fishman 1974. 14; 104–105]). A nyelvi tervezés két oldala a státustervezés (language status planning) és a korpusztervezés (language corpus planning), ezek a megnevezések Kloss 1969-es tanulmányában szerepeltek először (idézi Fishman 1974: 112). A korpusztervezés, más néven állapottervezés tulajdonképpen nyelvfejlesztés (language development), azaz a nyelv életébe való tudatos beavatkozás. Csupán a teljesség kedvéért: azóta már elkülönítenek egy harmadik fő területet is, a nyelvelsajátítás-tervezést (acquisition planning), de további rokon fogalmak is léteznek, mint amilyen a nyelvi menedzselés, a diskurzusalakítás, az elaboráció, illetőleg a nyelvvalakítás-elmélet (language management theory – vö. Lanstyák 2009. 9–12).

A korpusztervezés három formáját különbözteti meg a szakirodalom: grafizáció (az írásrendszer kialakítása), a sztenderdizálás vagy kodifikálás (a kiejtés, a nyelvtan, a szókészlet és a helyesírás tudatos szabályozása, illetve rögzítése) és az intellektualizáció (a köz- és szaknyelvi szókészlet elterjesztése a megfelelő társadalmi rétegekben). Két, időrendileg kötött részből áll: először is magával a kodifikálással összefüggő tevékenységekből (nyelvújítás, nyelvbővítés), majd utána a kodifikált nyelv állagával kapcsolatos tevékenységekből. Időtartama, lefolyása szerint lehet lassú, természetes folyamat, belső fejlődés (mint amilyen a magyar nyelvújítás hivatalosan 1772–1872 közé datált évszázada), de lehet gyors, mesterséges beavatkozással, központi irányítással végbemenő aktus. Vizsgálható a lefolyás módja: hivatalos testületek bevonásával vagy anélkül, spontán, féléspontán módon zajlik-e. Az előbbi esetben meghatározó szerepük van a tudatos döntéseknek és az adminisztratív intézkedéseknek. A korpusztervezésről, a nyelvi normáról, illetve a sztenderd kialakításáról bőséges szakirodalom áll rendelkezésünkre (Fábián 1984. 41–66; Kemény 1992; Kiss 1995: 241–243; Lanstyák 2009; Szépe 1984: 303; Tolcsvai 1998a, 1998b; Wardhaugh 1995: 32; stb.).

A tárgyalt terminusok közel három évtizede gyökeresedtek meg szaknyelvünkben, bár a megnevezett folyamatok már régen is megvoltak. A sztenderdizálás és az intellektualizáció fogalma korábbi szóhasználatunkban *nyelvművelés*ként volt ismert. Maga a szó meglehetősen nagy hagyományú: már az 1700-as évek végén létezett, ahogy azt az 1795-ös

Magyar grammatika (közkeletű nevén: a Debreceni grammatika) is tanúsítja (318–320). *Nyelvművelés* szavunk a nyelvújítás idején mindvégig, majd a 20. század közepéig elfogadott műszó volt, az utóbbi évtizedekben viszont egyre inkább összekapcsolódott a laikus tevékenységgel, ezért is kerülhettek előtérbe a vázolt angol kifejezések, illetve fordításaik.

A fentiek közül a helyesírás szabályozása a grafizáció és a kodifikáció körébe tartozik. A grafizációnak azt a következő lépését, amelyik már nem az írásrendszer kidolgozását jelenti, hanem – például mai magyar viszonyainkra is gondolva – a helyesírás (újra)szabályozását, Lanstyák István szóhasználatával ortografizációnak, illetőleg újrakodifikációnak nevezhetjük (Lanstyák 2009: 10–11). Ez ugyan nem nyelvalkító tevékenység, mégis kihatással lehet bizonyos diskurzusok nyelvi megvalósulására és a nyelvi változásokra, mint például a betűjejtés révén bekövetkezett fonolexikai vagy morfofonológiai változásokra.

### **Interkulturális összevetés – európai helyesírások**

Európai helyesírások – Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője címmel jelent meg egy kiváló kötet több mint húsz nyelv helyesírási rendszeréről (Balázs–Dede 2009). Belőle kirajzolódik, hogy miképpen zajlott le a kodifikáció folyamata. Az azonos felépítésű összefoglalások végigvezetnek bennünket az adott nyelv helyesírásának történetén, a betűk – grafémák – írásjelek problematikáján, majd a következő szempontok szerint vizsgálódnak:

- a helyesírás és a mögöttes nyelvváltozat (csak a sztenderdre épül-e, vagy valamilyen kiemelt nyelvjárásnak is van szerepe),
- a helyesírás szintjei,
- kinyilvánított és látens alapelvei,
- grammatika és helyesírás,
- a helyesírás szabályozó testületei,
- a változások kezelése, helyesírási reformok,
- a szabályok alkalmazhatósága, időszerűsége.

Mindezekből megállapítható, hogy alapvetően a sokszínűség jellemzi az európai helyesírásokat. De a középkor óta hasonló folyamatok is zajlottak: az egyéni vagy területenként, vallásonként eltérő változatok folyamatosan sztenderdizálódtak, és a vizsgált nyelvekben a 18-20. századra kialakult az egységes, modern, normatív helyesírás. Ugyancsak hasonlóságnak tarthatjuk, hogy az államok döntő többségében valamilyen helyesírást szabályozó vagy felügyelő hivatalos szervezet, akár akadémia (Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Oroszország stb.), akár csupán intézet (Finnország, Olaszország) működik. Sőt, néhány esetben – pl. Dánia és Franciaország – magasabb szintű, törvényi szabályozással találkozunk. Tovább árnyalja a képet, hogy olykor politikai érdekek is befolyásolják

valamely nyelv írásszabályozását. Érdekes módon azonban Nagy-Britanniában, pontosabban az angol nyelv esetében mindezek nélkül – mindenféle felülről jövő beavatkozás nélkül – is elég összetartó a helyesírás, sőt még magyar értelemben vett szabályzat sincs (vö. Budai 2004). A 20. században modernizáció már csak kevés helyen zajlott (pl. Törökország, Szerbia, Portugália). Kitekintésképpen Európán kívüli helyzeteket is felvázol a kötet, és számba veszi azokat a volt szovjet utódállamokat, amelyekben írásreformra volt szükség, a cirill betűsről áttértek, ill. áttérnek a latin betűs írásra: Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Moldova, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán.

Az európai helyesírások jövőjét prognosztizálva a bevezető tanulmány úgy összegezi a tanulságokat, hogy azt a modernizáció, a reform és a hagyományörzés hármassága jellemzi. Szinte minden európai országban vannak sürgető reformtörekvések, megvalósulásuk azonban kétséges. A reformokat egyre kevésbé fogadják el az emberek, illetőleg egyre türelmetlenebb velük szemben a társadalom, erre int a német példa is. Ezért mindinkább hagyományörzővé válnak a helyesírások (Balázs–Dede 2009: 12).

A gondolatébresztő kötet alapján elmondhatjuk, hogy a helyesírások összevetése kiváló alkalmat ad művelődéstörténeti áramlatok, kulturális, vallási hatások bemutatására. Ezek szisztematikus feldolgozásával még adós a hazai kutatás, így feltétlenül ajánlható téma például doktoranduszok számára. (A témában kivételnek tekinthetjük Keszler Borbála Írásjeltan c. munkáját, amely a magyaron kívül más nyelvekre is kitekint [Keszler 2004].)

## **A helyesírási norma**

Egységes, központilag szabályozott magyar helyesírásról 1832 óta beszélhetünk, ekkor jelent meg az első akadémiai szabályzat. 1984-től „A magyar helyesírás szabályai”-nak 11. kiadása érvényes, a „Magyar helyesírási szótár”-ral együtt (az utóbbi: 1999-től).

A helyesírási normának másféle jellemzői vannak, mint a nyelvi sztenderdek:

- Az írás és a helyesírás nem természetes képződmény, mint a nyelv, hanem mesterséges.
- Tudatos vagy viszonylag tudatos produktum.
- Elsajátítása főképp iskolai tanulás eredménye, és nem ösztönösen megy végbe.
- Az egész kodifikált szabályzat a sztenderd része, nincsenek különféle helyzetekhez kötött és elfogadott írásváltozatok.
- Nincs kiszolgáltatva a megnyilatkozások szociokulturális összetevőinek (cselekvés, szituáció, kontextus).
- A helyesírásnak e jegyek miatt erősen zártnak kell lennie: a nyelvhasználó nem alakíthatja szabadon, az adott korban stabil, állandó.

Megjegyzés: az utóbbi két (esetleg három) pontot tekintve igen kis mértékben – már történetileg is – kivétel lehet a sajtónyelv, valamivel nagyobb mértékben az irodalmi nyelv, de az utóbbi évtizedekben mind jobban kivonja magát a szabálykövetés alól az internetes és az SMS-nyelv. Ez nem csupán a magyarra igaz (vö. Balázs 1998: 144–145, 186), hanem erről számol be az Európai helyesírások című kötet is többek között a francia és az olasz nyelv tekintetében (Balázs–Dede 2009: 83–84, 198, 293–301).

Összevethetjük egymással a helyesírási normát és a nyelvi sztenderdet befolyásoló tényezőket. A Nyelvművelő kézikönyv szerint az utóbbira hatással van többek között a nyelvszokás, a nyelvtan, a logika, a szaknyelv, a régi nyelv, a tájnyelv, az írói nyelv és az egyéni ízlés (NyKk. II. 334–336, 374–381). Az iménti felsorolás egyben fontossági sorrendet tükröz annak megfelelően, hogy milyen mértékű hatással számolhatunk a nyelvi sztenderd és a kodifikáció oldaláról nézve. Az említett fogalmak kapcsolatba hozhatók a helyesírási normával is, bár nem olyan erőteljes mértékben. A nyelvszokás – írásszokás – elsősorban a hagyomány elvében nyilvánul meg, illetőleg a látszólag kivételesnek, valójában hagyományos írásmódúnak tekinthető alakulatok esetében. A nyelvtan, a grammatika átszővi helyesírásunk egészét, ennek szükséges vagy kerülendő voltáról a 12. kiadás szerkesztésekor sok vita folyt. A logika elsősorban az értelemtükröző írásmódban fejeződik ki, a szaknyelvi kifejezések viszont nem az AkH.-n belül, hanem azon kívül, a különféle szaknyelvi helyesírásokban (szójegyzékekben, szótárakban, szaknyelvi szabályzatokban) találhatók. A régi nyelv, az archaizmusok a helyesírási kodifikációból rendre kikerülnek, kivéve a régies írásmódú családnevek legismertebb példáit. Még kisebb, szinte elhanyagolható a hatóköre a tájnyelvnek, az írói nyelvnek és az egyéni ízlésnek. Az utóbbi kapcsán azonban érdemes elárulni, hogy az AkH.<sup>12</sup> kiadását szerkesztő bizottság tagjai között igen sok olyan vita volt, amely az egyéni ízlés vagy a nyelvérzék szerepének fontosságát mutatta. Ilyen volt például az *e-mail* ~ *ímél* vagy a *spré* ~ *szpré* ~ *spray* változatok véleményezése. Kinek a fonetikus, kinek az idegenszerű írásmódú alakokkal szemben voltak ellenérzései – végül azonban mindegyik változat belekerült a szójegyzékbe. Hasonló jellegű nézetkülönbségek nyelvtani sajátosságok kapcsán is felmerültek. Az *-i* végű főnevek több birtokot kifejező alakja az eddigi kiadványokban kétféleképpen szerepelt: *kocsi* – *kocsii*, *kocsijai*; *kifli* – *kiflii*, *kiflijei*. Első körben az összes létező *kocsii* típusú alak kikerült a szójegyzékből, viszont később mégis visszakerültek.

## A magyar helyesírás kodifikációjának gyakorlata

Ha pontosak akarunk lenni, akkor helyesírási szabályzatunk 21. század elején folyó munkálatai, az új kiadás előkészítése valójában nem kodifikáció, hanem újrakodifikáció (vagy inkább részleges kodifikáció), mivel csupán kiigazításokról beszélhetünk, nem

pedig jelentősebb átalakításokról. Az AkH.<sup>11</sup> kiadása 1984-ben jelent meg, és a következő évtizedben már megfogalmazódtak azok az elvárások, amelyek a következő kiadásra vonatkoztak. Balázs Géza a szabályozásban három fő alapelvet határozott meg: társadalmi szükségszerűség (igény), funkcionális hatékonyság (célszerűség) és a nyelvi rendszerbe való illeszkedés, rendszerszerűség (Balázs 2001: 211). Ami a konkrét változásokat illeti, egyfelől különösen a földrajzi nevek, valamint a külön- és egybeírás esetében sürgettek jelentősebb átalakítást, sőt reformot e két részterület túlszabályozott volta miatt, másfelől általános egyszerűsítést javasoltak (Balázs 2000: 40, 90).

Az AkH.<sup>12</sup> kiadásának előkészítő munkálatai még 2003-ban kezdődtek, és jelen sorok írása idején, 2015-ben érnek véget. Helyesírásunkat az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága (2011-től új nevén: Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága) gondozza. Tagjai között nemcsak nyelvészek, hanem a többi akadémiai osztály képviselői is helyet foglalnak (biológus, kémikus, matematikus, orvos stb.), így a különböző tudományterületek nyelvi-helyesírási kérdéseiben hitelesen és felelős módon nyilvánítanak szakvéleményt. E 30 tagú bizottságon belül szükségessé vált egy szűkebb, hatékony, operatív bizottság létrehozása, melynek tagjai mind olyan nyelvészek, akik egyszersmind a helyesírás szakemberei is. Az általuk kialakított álláspontot időről időre a teljes bizottság is megvitatta. A munka menete a következő volt:

- résztanulmányok készítése a szabályzat egyes fejezeteihez bizottsági tagok és külső szakértők közreműködésével;
- a szabályzati rész megvitatása I.;
- szélesebb szakmai kör bevonása;
- a határon túli egyetemek bevonása;
- nyílt szakmai vita az MTA és a Nyelvtudományi Intézet bevonásával (2008);
- a tanulságok összegzése, levonása;
- szabályzati rész megvitatása II.;
- a szótári rész megvitatása és bővítése;
- az MTA I. Osztályának véleménye a készülő anyagról;
- lektori jelentések készítése;
- az I. Osztály és a lektorok véleményének figyelembevételével újabb általános és részletes ellenőrzés, javítás.

A szabályozás, a kodifikáció folyamatában a következő alapelveket, illetve célokat tartotta szem előtt a bizottság:

- minél kevesebb változtatás;
- az ellentmondások kiküszöbölése;
- a kivételek számának csökkentése;

- a célközönség figyelembevétele: a grammatizáló fogalmazásmód egyszerűsítése;
- az alakváltozatok típusainak és számának növelése;
- a szabályzati részben a nyelvhelyességi ítéletek mellőzése.

Részletesebben szólva: a helyesírási reform gondolatát igen hamar el kellett vetni. Egyfelől írásközpontú társadalmunk, másfelől a reformokkal szembeni valószínűsíthető ellenállás arra sarkallta a bizottságot, hogy nem érdemes, sőt nem is szabad nagyobb átalakítást végrehajtani a szabályzatban. Beláthatatlan következményekkel járna és nagy anyagi ráfordítást igényelne a túl sok változtatás társadalmi érvényesítése, gondoljunk a könyv- és a lapkiadásra, a szerkesztőségekre, de még inkább az oktatásra, a tankönyvekre, az új helyesírás-ellenőrző programokra, a hivatalos élet, jogszabályok stb. területére. Mai világunkban világosan látjuk, mennyire szabálykövetők az emberek a különféle élet-helyzetekben, akkor pedig mi a garancia arra, hogy pont a helyesírással szemben lesznek befogadóak. Más országok reformkísérleteinek fogadtatása is igen beszédes indikátor, ahogy azt az Európai helyesírások kötete is bizonyítja (l. fent).

Az igen alapos lektori jelentés minderről a következőket írja: „A helyesírásnak, pontosabban a helyesírás szabályozásának számos, egymással részben ellentmondásban álló követelménynek kell megfelelnie. Ezért *ideális* helyesírás szükségképpen nem is létezik, legfeljebb *optimális* szabályozásról beszélhetünk. [...] Végül talán a legfontosabb követelmény a helyesírással kapcsolatban az, hogy *állandó* legyen, ne változzon rövid időn belül túl sokat” (Lengyel et al. 2014: 1).

Helyesírási kiadványaink sohasem voltak hibamentesek. Most igen határozott volt az a törekvés, hogy a hibákat és az ellentmondásokat ki kell küszöbölni, meg kell szüntetni. Ezt célozta a többszöri alapos áttekintés, amikor napfényre kerültek a szójegyzék következetlenségei. Az előző kiadások szerkesztésekor még sohasem végeztek ilyen következetes ellenőrzést, melynek révén százas nagyságrendben sikerült korrekciókat végrehajtani. Olyanokat is, amelyek nem csupán 30 vagy 60 évre, hanem 100 évre visszamenően gördültek tovább kiadásról kiadásra. A szabályostól eltérő formákra mindaddig azt mondták a szakemberek, hogy a hagyomány miatt íródnak másképpen, és már régóta megszokottá váltak, ezért nem érdemes módosítani őket. Most viszont bátrabb volt a testület, és ennek köszönhetően a kivételes írásmódú alakok száma – többségük az egybe- és különírás esete – alaposan megfogyatkozik. (Pl. bizonyos határozós szerkezetek indokolatlan egybeírása helyett különírás: AkH.<sup>11</sup> *fejbe lö* – *fejbelövés*, *gúzsba köt* – *gúzsba kötés*, *kerékbe tör* – *keréketörés*; AkH.<sup>12</sup> *fejbe lö* – *fejbe lövés*, *gúzsba köt* – *gúzsba kötés*, *kerékbe tör* – *kerékbe törés*.)

## Jelentősebb szabályváltozások

Keszler Borbála, a bizottság elnöke a következőkben tipizálta a változásokat: 1. a nyilvánvaló hibák kijavítása; 2. fogalmazás pontosítása; 3. a szabálypontokban a *sok* – *kevés* megjelölés helyett szólisták adása; 4. egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése; 5. szabálypont vagy szabálypontrész kihagyása; 6. bizonyos szabályok enyhítése, a korábban szabályozott kérdések alternatívvá tétele; 7. a szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok beiktatása; 8. szabályváltoztatás (Keszler 2015: 4).

**Példák.** Az AkH.<sup>11</sup> 75. pontja a *h* végű szavak sajátos csoportjával foglalkozik. A *céh*, *cseh*, *düh*, *juh*, *méh*, *pléh*, *rüh* esetében töszóként és mássalhangzóval kezdődő toldalék alkalmazásakor hagyományosan nem ejtettük a *h*-t [cé, cse, dü stb.]. Nyelvváltozásunk újabb jele, hogy manapság egyre általánosabb a *h* ejtése. Ennek egy esetben van helyesírási következménye, mégpedig a *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* határozóragok kapcsolódásakor: *céhvel*, *csehvel*, *dühvel*, *juhval* stb. Ha viszont ejtjük a *h* hangot, más eredményre jutunk: *céhhel*, *csehhel*, *dühhel*, *juhhal*. A bizottság szerint a helyesírásnak nem kell irányítania a nyelvhasználatot és a nyelvtant, ezért megszűnt az eddigi sztenderd alakok egyedül helyes volta, és a valós ejtismódot kell írásban tükrözni, akár *h*-val, akár *h* nélkül történik, ily módon alakváltozatként mindkét forma helyes lesz: *céhvel* – *céhhel*, *céhvé* – *céhhé*, *csehvel* – *csehhel*, *dühvel* – *dühhel* stb.

A *dühvel* – *dühhel* típusú kettősségen kívül a szabályzat más pontjaiban is megjelennek újabb alakváltozatok. Az AkH.<sup>11</sup> 25. pontja foglalkozott velük; most a következőkkel bővült a kétféleképpen írható szavak listája: *bólingat* – *bólintgat*, *kacsingat* – *kacsintgat*, *tekinget* – *tekintget*. Itt a két fő alapelv, a kiejtés és a szóelemzés egymás melletti, egymást ki nem záró érvényesülését láthatjuk. Ugyancsak alakváltozatokkal találkozunk egyes idegen szavak esetében: *e-mail* – *ímél*, *spré* – *szpré* – *spray*, *standard* – *sztenderd*, *státus* – *státusz*, *dzsessz* – *jazz*, *pacemaker* – *pészméker*; a rövidítések és a betűszók körében: *old.* – *o.* (*oldal*), *l.* – *ld.* (*lásd!*); *CD* – *cédé*, *DVD* – *dvd* – *dévédé*; az „elseje” számjeggyel írt, keltezésbeli változatában: *1-jén* – *1-én*. A többféle írásmód kodifikálását egyfajta rugalmasságként értelmezhetjük, bár a bizottságban nagy viták zajlottak erről a megengedő eljárásról.

A jelentősebb, elvi változások közé tartozik az egyszerűsítő írásmód hatókörének szűkülése a tulajdonnevek körében. Az AkH.<sup>11</sup> 94. pontja szerint az egyszerűsítés elve szerint írjuk a hosszú mássalhangzóra végződő utónevek toldalékos alakjait: *Mariann* + *-val* = *Mariannal*. Ezt az eljárás eddig sem vonatkozott a családnevekre és a földrajzi nevekre: *Mann* + *-val* = *Mann-nal*, *Papp* + *-val* = *Papp-pal*; *Bükk* + *-vel* = *Bükk-kel*, *Tallinn* + *-nál* = *Tallinn-nál* (de: *Pap* – *Pappal*, *Bük* – *Bükkkel*). Az új szabályok egységesen tekintenek az összes tulajdonnévi csoportra, és a tulajdonnév alapalakjának megőrzése végett az utóbbi elv alapján írjuk az utóneveket (*Mariann-nal*, *Mariann-nál*, *Odett-tel*, *Ivett-tel*), a márkaneveket (*Knorr-ral*, *Knorr-ról*, *Elzett-tel*), a címeket (*Blikk-kel*, *Szerelmes szonett-tel*).



A külön- és egybeírás bonyolult szabályai sok gondot okoznak a mindennapi írásgyakorlatban és az oktatásban egyaránt. De ugyanez a véleményük az írással hivatásszerűen foglalkozó íróknak, szerkesztőknek, korrektoroknak is. Ezen kíván segíteni az új szabályzat, de nem olyan módon, hogy megváltoztatná vagy egyszerűsítene a szabályokat, hanem azok sokkal logikusabb elrendezésével. A minimális változások közül egy egyszerűsítő célzatú szabályt érdemes kiemelni: a hat szótagos többszörös szóösszetételek esetében nem kell kitenni a kötőjelet akkor, ha az alapelakhoz az egy betűből álló *-i* melléknévképző járul: *gépjárművezető* – *gépjárművezetői*, *magánnyugdíjpénztár* – *magánnyugdíjpénztári*, *munkaerőpiac* – *munkaerőpiaci*, *híradástechnika* – *híradástechnikai*, *szakközépiskola* – *szakközépiskolai*, *élelmiszeripar* – *élelmiszeripari*, *vendéglátóipar* – *vendéglátóipari* (eddig: *gépjármű-vezetői*, *munkaerő-piaci*, *híradás-technikai* stb.). Más okok miatt kikerül a kötőjel a *valószínűességszámítás* szóból.

**Bővül a tulajdonnevek csoportja.** Az állatnevek, személynévek, földrajzi nevek, intézménynevek, a csillagászati elnevezések, a kitüntetések, díjak neve, a címek mellett új kategóriaként megjelennek a tárgynevek. Ezek fajtái: a nemzeti ereklyék (*Szent Korona*, *Szent Jobb*), a hajónevek (*Santa Maria*, *Titanic*), a mozdonynevek (*Nádor*, *Deák*), az űrjárművek neve (*Apollo*, *Szaljut*), a fegyvernevek (*Excalibur*, *Kövér Berta*), a hangszernevek (*Lady Blunt*) és a gyémántnevek (*Rózsaszín Párdus*, *Kohinoor*). Hosszú vita után sem sikerült dűlőre jutni a lakóparkok nevének írásában, ezért külön szabályozásuk elmarad. Néhány ponttal és újabb példákkal kiegészült viszont a csillagászati elnevezések, valamint a kitüntetések, díjak alfejezete. A földrajzi nevek szabályai sem változtak, a példasorok azonban kiegészültek néhány határon túli magyar tulajdonnévvel (*Garamszentbenedek*, *Szépkenyerűszentmárton*, *Gyergyói-medence*, *Ungvári járás*). A szójegyzékbe még több Kárpát-medencei – illetőleg azon túli – megnevezés került be.

**Az idegen szavak írásának szabálya új ponttal bővül.** Ha az idegen írásmódú szó végén hangérték nélküli (néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot bonyolult betűkombináció jelöli, akkor az összetételi utótagot kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz: *couchette-rendelés*, *lime-likőr*, *ragtime-koncert*. Ugyancsak új szabálypont szentesíti azt a már régóta meglévő – ám szabályzatban nem rögzített – gyakorlatot, mely szerint két kötőjelet is használunk a többszörös összetételekben, ha azok előtagja már eleve kötőjeles szerkezet: *C-vitamin-adagolás*, *Nobel-díj-átadás*, *tarokk-kártya-játékos*, *tb-jármű-csökkentés*. Csak kevés szóra terjed ki az eddig kivételes írásmódú *-szerű* utótag szabályának módosulása. Most megszűnik ez a kivételezett helyzet, és az *-sz* végű szavakban az ún. egyszerűsített kettőztetés helyett (*ssz*) kiírjuk mindkét *sz* betűt (*szsz*): *ésszszszű*, *gipszszszű*, *penészszszű*, *viaszszszű*.

**Terjedelmét tekintve az írásjelek fejezete bővül a legnagyobb mértékben.** De itt sem a szabályok változása miatt, hanem a tipográfiai tanácsok következtében. A szövegszerkesztő programoknak köszönhetően átalakult a mai írásosság, ezért a korábbinál fontosabbá vált ez a fejezet. A kellően nem tájékozott és gyakorlatlan felhasználók típushibái



válnak kiküszöbölhetővé, amikor a pont, vessző, kettőspont, kérdőjel, felkiáltójel, három pont, paragrafusjel, százalékjel, kötőjel, nagykötőjel, gondolatjel, idézőjel, zárójel előtt és után alkalmazandó szóközről is szól a szabálypont (az idézőjel és a zárójel esetében pedig különféle fajtáit is bemutatva).

## A szójegyzék változása

A szabályzati részt tehát csupán kevés változás jellemzi, a szójegyzék azonban jelentős mértékben megújult: példaanyaga közel 30%-kal bővült, szókészlete korszerűsödött, új fogalmak kerültek bele eddig meglehetősen szerény előfordulással szereplő regiszterekből (árucikkek, kereskedelem, gasztronómia, egzotikus gyümölcsök, zöldségfélék, testápolás, egészségipar, sportnyelvi szavak, közéleti fogalmak, egyházi szókészlet, technikai eszközök, infokommunikáció, oktatás – mert ez utóbbi terület műszókészlete is bővült nélkülözhetetlen és gyakori elemekkel). Lexikográfiai szempontból különös szerepe van a bokrosításnak, egy-egy bokor többféle helyesírási jelenségre ad példát (pl. az egybe-, a külön- és a kötőjeles írásra). Megjegyzendő, hogy az elavult fogalmak már 1994-ben, az AkH.<sup>11</sup> kiadásának 11. lenyomatában kikerültek a szójegyzékből, most csak meglehetősen kis számban rostálódott meg a szókészlet.

Többször végigmenve az egész szójegyzéken, körültekintő eljárás keretében a bizottság megvizsgálta az összes szó, illetve kifejezés írásmódját, összegyűjtötte és elemezte az ellentmondásos eseteket, és az egyértelmű hibákat javította, a következetlenségeket megpróbálta korrigálni. A problémás esetek száma százas – sőt: több százas – nagyságrendű volt (leginkább az *-ó, -ő* képzős melléknévi igenévi előtagú szerkezetek és összetételek, valamint az igei alaptagú határozós szerkezetből képzett főnevek írása volt ellentmondásos, pl. *sorban áll – sorban állás, sorba áll – sorbaállás, partra ér – partra érés, partra száll – partraszállás*).

Különösen az idegen szavak magyaros (fonetikus) vagy idegenszerű írásmódjának megállapításában – de más esetekben is – felhasználtuk az internetes keresőprogramokat, melyek adatai megkönnyítették a döntést a többféle írásmód között. Az új szabályzat, illetőleg annak szójegyzéke itt is kellő mozgásteret hagy a nyelvhasználóknak (*spré ~ szpré ~ spray*). A bizottság nem akart annyira előre rohanni, mint ahogy az 1999-es Magyar helyesírási szótár tette pl. a *kapucsinó* fonetikus írásmódja esetében.

**Egyedi változások.** Hosszú magánhangzóval írjuk mostantól az *árbóc* és a *búra* főneveket. Kodifikált változatuk most már a mai kiejtéshez igazodik, nem pedig a túlhaladott állapotot őrzi. Ugyancsak időtartam-változás történik a következő szavakban (elől az eddigi, AkH.<sup>11</sup> szerinti írásmód): *irreverzibilis – irreverzibilis, nüánsz – nüansz, okarína – okarina, reváns – revans, rubeóla – rubeola, samanizmus – sámánizmus, sarlatanizmus – sarlatánizmus*. Egybeírandó

– mert annyira egybeforrott – a *nyitvatartás*, bár ily módon szembekerül a határozói igeneves szerkezetek eddigi szabályával. Kiküszöbölődik viszont a *nyitva tartás* – *nyitvatartási (idő)* eddig szabálykövető, a nyelvhasználó számára mégis megmagyarázhatatlan kettőssége. A jelentésváltozás, illetőleg a mindennapi gyakorlatban már megtörtént egybeforradás miatt a korábbi különírás helyett egybeírandó a *szabadpiac*, *szabadvers* és *szabadstrand*. Hasonlóan egybeírandó a *javítóérettségi*, *elsőfokú (ítélet) éticsiga*, *fekvőbeteg*, *gyengénlátó*, *idevonatkozó*, *keménytojás*, *lágytojás*, *kóboráram*, *osztályozóértekezlet*, *keresztespók*, *kémiaszakkör*, *vállalkozószellem(ű)*. Ugyancsak a bevett gyakorlathoz igazodik a *BÚÉK* (eddig: *B. ú. é. k.*).

Olyan szavak is előfordultak az eddig érvényes szójegyzékben, amelyek nem feleltek meg a korábbi szabályoknak; most ezek módosítása is megtörtént (elől az AkH<sup>11</sup>, a második helyen az új, szabályos alak): *élethalálharc* – *élet-halál harc*, *napéjgyenlőség* – *nap-éj egyenlőség*, *örökkön-örökké* – *örökkön örökké*, *sete-suta* – *setesuta*.

## Irodalom

- AkH.<sup>11</sup> = *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1984.
- Balázs Géza 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. A–Z Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok*. A–Z Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Sorozatszerk. Glatz Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Balázs Géza – Dede Éva (szerk.) 2009. *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*. Inter Kht. – PRAE.HU, Budapest.
- Budai László 2004. *Az angol helyesírás szabályai*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Fábián Pál 1984. *Nyelvművelésünk évszázadai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fishman, Joshua A. (ed.) 1974. *Advances in Language Planning*. De Gruyter, The Hague, The Netherlands.
- Glatz Ferenc (szerk.) 1999. *A magyar nyelv az informatika korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Kemény Gábor (szerk.) 1992. *Normatudat – nyelvi norma*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Keszler Borbála 2004. *Írásjeltan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Laczko Krisztina – Mártonfy Attila 2005. *Helyesírás*. A magyar nyelv kézikönyvtára sorozat. Sorozatszerk. Tolcsvai Nagy Gábor. Osiris Kiadó, Budapest.

- Lanstyák István 2009. *Nyelvművelés, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés. Jazyková kultúra, jazykové plánovanie, jazykový manažment*. STIMUL, Pozsony–Bratislava.
- Lengyel Klára – Nádasdy Ádám – Siptár Péter 2014. *Előterjesztés a Magyar Tudományos Akadémia Első Osztálya részére A magyar helyesírás szabályai új kiadásának kéziratával kapcsolatban*. Kézirat.
- Magyar grammatika* [mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság] 1795. Ignaz Alberti, Bécs.
- NyKk. = *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Főszerk. Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1980–1985.
- Szépe György 1984. Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XV: 303–329.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998a. *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi Értekezések 144. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 1998b. *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Osiris–Századvég, Budapest.

**Megjelent:** A kodifikáció elmélete és gyakorlata az új helyesírási szabályzat tükrében. In: Alabán, František (szerk.) 2015. *Metamorfóza identity v literatúre a jazyku: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Az identitás metamorfózisa irodalomban és nyelvben. Nemzetközi tudományos konferencia anyaga*. Banská Bystrica, Szlovákia. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum. 20–33.